

MATURITNÝ OKRUH 6

VÝKLADOVÝ SLOHOVÝ POSTUP

- **analyzuje, vysvetľuje, poučca, hodnotí**
- súdržnosť textu, následnosť myšlienok
- využívajú sa najmä podstatné mená, vyžadujú sa presné údaje, často odborné termíny, neosobné vyjadrovanie /1.os.pl./, citácie, parafrázy
- **hlavnými žánrami sú výklad a úvaha**

VÝKLAD

- o slúži na nadobudnutie vedomostí v istej oblasti
- o obsahuje informácie, poznatky vedecky získané a overené
- o s výkladom sa stretneme v každej učebnici, s ústnym výkladom v škole, keď učiteľ vysvetľuje látku
- o **objektívny**
- o Vety vo výklade sú väčšinou oznamovacie, slovesá v prítomnom čase v 3. osobe. Používajú sa aj odborné výrazy. Súčasťou výkladu sú aj rôzne tabuľky, grafy, nákresy. **Nepoužívajú sa citovo zafarbené slová, ani básnické prvky.**

Kompozícia výkladu:

- o úvod – predstavenie problematiky, uvedenie do nej
- o jadro – rozoberanie problematiky a argumentácia
- o záver – zovšeobecnenie problematiky

Ukážka výkladu:

Alergia je prehnanou reakciou imunitného systému na kontakt s bežne neškodnými látkami. Táto zvýšená citlivosť imunitného systému však u zdravých jedincov ochorenie nevyvoláva. Alergia je civilizačné ochorenie súčasnosti. Vďaka dnešnej vede už síce poznáme bunkové a chemické reakcie prebiehajúce počas alergických procesov, ale presná príčina vzniku je ešte neznáma. Predpokladá sa, že rýchly nárast počtu alergických ochorení zodpovedajú okrem genetiky aj rozličné škodlivé vplyvy ako znečistenie ovzdušia, nárast množstva chemických látok, určité infekcie látok, ale aj prehnaná hygiena.

ÚVAHA

- o **subjektívna**
- o vysvetľuje, rozoberá už známu otázku z nového hľadiska
- o autor sa opiera o známe poznatky a skúsenosti, ale otázke zaujíma vlastné stanovisko
- o môžu sa v nej vyskytnúť prirovnania, zvolacie vety, rečnícke otázky, jednočlenné vety a pod.
- o v úvahe sa využívajú parafrázy

- o úvaha sa vyskytuje **v náučnom** /napr. kritika, recenzia/, **publicistickom** /napr. úvodník, komentár/ a **umeleckom štýle** /napr. reč rozprávača/

Použité sú:

- o pestré výrazové prostriedky – citovo zafarbené slová, poetizmy, archaizmy, metafory, opakovania, ...
- o rečnicke figúry – rečnicke otázky, zvolacie vety (na zvýraznenie citlivosti/expresivity textu), básnické otázky (nenasleduje odpoveď)

Kompozícia úvahy:

Úvaha je členená počtom myšlienkových celkov, ktoré sú oddelené odsekmi (**úvaha má toľko odsekov, koľko má myšlienkových celkov**).

Na úvod autor predstaví problém, pri ktorom môže vychádzať z istých faktov, dilemy, výroku alebo otázky. V jadre skúma fakty, zaujíma k nim postoj, rozvíja vlastné. Na záver má autor na výber z nespočetného množstva možností, ako zakončiť úvahu – zaujatím definitívneho stanoviska; predstavením riešenia daného problému, ...

Kým vo výklade ide o vysvetľovanie a poučenie, v úvahe ide o subjektívne zhodnotenie toho, čo je čitateľovi známe, autor uplatňuje svoj názor na vec.

Úvaha tak ako výklad sleduje **vzťahy medzi javmi** alebo **vnútri javov**. Autor úvahy však interpretuje **známe fakty** a **subjektívne** ich hodnotí; pôsobí na city adresáta, presviedča ho, formuje jeho mienku, chce, aby sa pozrel na známu vec z nového hľadiska. Chce zaujať originalnosťou, novosťou. Cieľom výkladu je objektívne vysvetliť nové fakty.

Autor v úvahe nerozoberá len fakty a poznatky, ale aj životné skúsenosti a bezprostredné zážitky ap. Úvaha je zrkadlom našej duševnej i občianskej vyspelosti.

Kompozícia úvahy je voľnejšia ako pri výklade. Člení sa Ú, J, Z, ale hranice týchto častí nie sú výrazné. Ú a Z sú takmer vždy prepojené. Jednotlivé myšlienky sú graficky vyčlenené odsekmi = **úvaha má toľko odsekov, koľko má myšlienkových celkov**.

Jazykové prostriedky úvahy

subjektívnosť – 1. os. sg. (hovorím, viem, tuším, myslím si, domnievam sa, spomínam si)

obraznosť – metafora, metonymia, hyperbola, epiteton, kontrast

voľná citácia, parafráza

humor a irónia

frazologizmy, združené pomenovania, termíny, slang, antonymá

opakovanie slov

pestrá modalita viet, neukončená výpoveď

prepojenie Ú a Z

Žánre

HŠ: krátke zamyslenie, príslovie

UŠ: reflexívna lyrika; úvaha v monológu v pásme postáv v epike

PŠ: úvodník, komentár, glosa, úvodný stĺpček

NŠ: recenzia, diskusný príspevok

RŠ: slávnostný prejav, gratulačný príhovor

-

Podoba VSP

a/ písomná: výklad, štúdia, dizertácia, recenzia, referát, úvaha, esej

b/ ústna: prednáška, diskusný príspevok

Dizertácia

- **na základe výskumu analyzuje zložitý odborný problém**
- knižná podoba
- vedecká hodnotnosť

Recenzia

- **posudok umeleckého alebo vedeckého diela po jeho vydaní** /napr. kniha, film, divadelné predstavenie, videohra/

Štúdia

- analyzuje **iba čiastkový odborný problém**
- je kratšia ako dizertácia

Esej

- hybridný útvar
- **autor novým a originálnym spôsobom interpretuje rozlične spoločenské, vedecké a kultúrne javy**

***Poznámka:** vedieť rozlíšiť esej písanú v slovenskom a anglofónnom prostredí!*

Diskusný príspevok ***POZNÁMKA:** Je súčasťou aj iného MO!*

Diskusný príspevok je žáner rečníckeho štýlu. Je to hybridný žáner, ovplyvnený napr. aj náučným štýlom. Patrí medzi náučné replikové útvary rečníckeho štýlu. Replikový sa nazýva preto, lebo v diskusii sa strieda viac diskutujúcich a odpovedajú na to, čo zaznelo v referáte alebo v niektorom inom diskusnom príspevku.

Diskusný príspevok je vyjadrenie názoru jednotlivca na niečo, alebo doplnením toho, čo odznelo. V diskusnom príspevku sa môže preto vyskytovať úvaha, výklad, prerozprávanie zážitku, ktorý autor využije ako argument, či opis udalostí.

Na obsah diskusného príspevku neexistujú presné požiadavky. Obsah diskusného príspevku závisí od diskusie, od faktu, kvôli čomu daná diskusia vznikla. Dôležité je, aby sme diskutovali k téme, aby sme neodbočovali, aby sme nehovorili rozsiahlo, dlho.

Diskusné príspevky sa využívajú v pracovnej komunikácii (na schôdzach, zasadnutiach, triednickej hodine v škole, na vyučovacej hodine, na rôznych konferenciách,...)

CHRONOLOGIZÁCIA LITERÁRNYCH OBDOBÍ

STAROVEK 3. tisícročie p. n.l. - 5 stor. n. l.

(a) **orientálne literatúry:** *sumerská, indická, hebrejská, čínska*

(b) **antické literatúry:** *grécka literatúra a rímska literatúra*

- ☐ v Grécku vzniká **dráma** ⇒ vyvinula sa z obradov na počesť boha Dionýza, spojenie hudby, tanca a slova, významnú úlohu mal chór = zbor, jednota miesta, času a deja (na jednom mieste, v priebehu 24 hodín, jedna dejová línia), konflikt sa odohráva v boji so silnejším (osud, bohovia, spoločenské zákony), končí vždy tragicky (hlavný hrdina zomiera, ale morálne víťazí)
- ☐ významným literárnym žánrom je tzv. **homérovský epos** ⇒ rozsiahla veršovaná epická skladba o významných udalostiach, bohatý dej, veľa príbehov, postáv, dejových línií, veľa opisov a lyrických zložiek, hlavné postavy = výnimoční hrdinovia

STREDOVEK 500 - 1500

- ☐ **obdobie vojen, epidémií moru, krížových výprav, kolonizácie**
- ☐ **výhradné postavenie** vo všetkých oblastiach ľudského života mala **cirkev**, ovplyvňovala **každodenný život**
- ☐ školy a knižnice vznikali pri kláštoroch, knihy sa zhromažďovali výhradne v kostoloch a kláštoroch, neskôr vznikajú **prvé univerzity**, kníhtlač v roku 1445
- ☐ v živote ľudí hrala veľkú úlohu **askéza**, t.j. **zdržiavanie sa telesných pôžitkov a odmietanie hmotných statkov**
- ☐ **napodobňovanie Biblie** v obsahu aj forme – citácie, parafrázovanie, imitácie, ale **aj námety z antickej literatúry**
- ☐ anonymita – diela bez mien a titulov
- ☐ **synkretizmus** – splyvanie literárnych druhov a žánrov
- ☐ **štýl** bol **rétorický**, veľmi ozdobný
- ☐ **idealizovanie postáv**, nezdôrazňujú sa individuálne, ale všeobecné vlastnosti
- ☐ **dominuje epika**
- ☐ **literárne žánre:** **legenda, kronika, žalm, modlitba, hagiografia, epos**
- ☐ **objektívnosť** – bez psychologizácie
- ☐ cieľom stredovekej literatúry je **poučiť, vychovávať** a až **v poslednom rade zabaviť**
- ☐ **delenie literatúry na náboženskú a svetskú**
- ☐ **typy postáv:** v náboženskej literatúre **svätci a mučeníci**, v svetskej **rytieri, šľachtici, bojovníci**

HUMANIZMUS A RENESANCIA 14. - 17. storočie

- ☐ kladie sa dôraz na **individualizmus, racionalizmus a senzualizmus**
- ☐ **kolískou humanizmu a renesancie** je **Taliansko**, konkrétne *Florencia*
- ☐ **objavy a vynálezy:** kníhtlač, pušný prach, kompas, prvá verejná pitva, objavenie Ameriky, Galilei a Kopernik
- ☐ **klesá dominancia cirkvi v spoločnosti, reformácia** - v Nemecku *Luther*, v Anglicku *Henrich VIII.*
- ☐ vzniká nová spoločenská vrstva = **mešťania**

humanizmus: *ľudskosť, myšlienkový smer zobrazujúci človeka jednotlivca*

renesancia: *obnova, znovuzrodenie antického umenia, orientácia na grécku a rímsku literatúru*

BAROK 16. - 18. storočie

- z talianskeho *barocco* = perla nepravidelného tvaru, do Európy sa začína šíriť **z Talianska a Španielska**
- Európu stále sužujú turecké vpády, protiturecké povstania, súperenie medzi panovníckymi rodmi, živelné pohromy, morové epidémie a boj medzi katolíkmi a protestantmi = **ľudia začínajú strácať renesančnú dôveru v ľudské činy, rozum a pozemské hodnoty, prevládajú pocity beznádeje a pesimizmu - opäť sa utiekajú k Bohu !!!**
- **BAROK JE OPAKOM RENESANCIE**
- barok sa **najprv** vyvíja vo **výtvarnom umení** (**znaky: ozdobnosť, pompéznosť, patetickosť**)
- **literatúra** prevzala **znaky výtvarného umenia**, **štýl diel** je **veľkolepý a zložitý** (snaha ohromiť), diela zobrazujú **utrpenie pozemského života**
- **používanie neobvyklých prívlastkov, básnických figúr** (synonymá, symboly, alegórie, hyperboly, antitézy, prirovnania)
- **preklenie ľudovej a umelej literatúry**
- baroková literatúra **sa vracia k stredovekým žánrom** (legenda, duchovná pieseň, epos, reflexívna lyrika)
- **završením baroka je ROKOKO** = jeho znakmi sú *veselosť, hravosť, zdobnosť*

KLASIZMUS A OSVIETENSTVO 17. - 18. storočie

- miesto vzniku: **Francúzsko** za vlády Ľudovíta XIV.
- literatúra si **podľa antického vzoru** určila **presné pravidlá literárnej tvorby** (i umenie sa riadilo podľa prísnych pravidiel)
- **obdobie mieru**, vznikajú len lokálne nepokoje, **vláda absolutizmu**, **cirkev** sa začína stávať **terčom kritiky**
- filozofiou klasicizmu bol **racionalizmus**, t.j. dôraz sa kládol na myslenie, rozum, filozof **René Descartes**: "*Myslím, teda som.*"
- ideálom klasikov bola trojjednota **pravda - krása - dobro** (*kalokagatia*)
- **žánre**: delenie na **vysoké žánre** → → → tragédia, óda, elégia, epos (minulosť, vznešené témy, postavy z vyššej spoločnosti) a **nízke žánre** → → → komédia, satira, bájka (prítomnosť, komickosť, postavy z ľudu), **najviac sa v období klasicizmu presadila dráma**, ktorá **dodržiavala antickú jednotu miesta, času a deja**
- **znaky klasicizmu** → → → **presnosť, zrozumiteľnosť, postavy sú buď kladné alebo záporné** (tzv. čierne-biele videnie), **jednoduchý dej**, prevažuje **monológ, objektivnosť**, v konflikte medzi **citom a povinnosťou** zvíťazí vždy **povinnosť**
- **kolískou osvietenstva bolo Anglicko**, naplno sa rozvinulo až vo **Francúzsku**
- hlása **odpútanie sa od stredovekého „nadprirodzena“**, dôraz sa kladie na **vzdelanie**
- „*Všetci ľudia sú si od prírody rovní a teda by sa im malo vládnúť osvietene.*“ (ľudia by mali mať slobodu myslenia a presvedčenia, nemajú byť zneužívaní aristokraciou)

ROMANTIZMUS koniec 18. storočia – začiatok 19. storočia

- prechodným obdobím medzi klasicizmom a romantizmom bol **PREROMANTIZMUS** (nazýva sa i **sentimentalizmom**, vznik v Anglicku, preromantizmus odmietal feudalizmus, požadoval tvorivú slobodu, literatúra zobrazovala ideálne svety, únik do minulosti alebo exotických krajov, *oblúbené motívy a symboly*: jazerá, cintoríny, nočný svet, väzeň, pútnik)
- **Veľká francúzska buržoázna revolúcia** → **pád feudalizmu a vznik kapitalizmu**, **vláda peňazí nad človekom** → **revolta** (osobná vzbura)
- **znaky romantizmu**: v dielach prevláda **cit, fantázia, vášeň / spontánnosť, subjektivismus, individualizmus / silný záujem o ľudovú tvorbu**, nenapodobňovanie, t.j. **originalita, autoštylizácia** (=stotožňovanie autora s hrdinom), „**harmónia kontrastov**“ (niečo škaredé a pekné zároveň), **synkretizmus literárnych žánrov a druhov**
- **žánre romantizmu**: balada, romanca (nové žánre), romány, básnické poviedky

- jazyk romantizmu: hovorový, jasný, farebný, citový, plný zvolaní, prirovnaní, prívlastkov, metafor
- hrdina romantizmu: **človek túžiaci po plnosti života a láske**, častokrát nešťastne zamilovaný, v zápase o uskutočnenie svojho ideálu **často zomiera**, resp. nachádza únik v prírode a na vidieku, silný **osamelý jedinec**, ktorý chce niekedy spasť celé ľudstvo (*mesianizmus*) → **zbojník, väzeň, žobrák, revolucionár**

REALIZMUS 2. polovica 19. storočia – začiatok 20. storočia

- priemyselná revolúcia, rozvoj prírodných vied (Darwin, Pasteur)
- **filozofia POZITIVIZMU** (*Auguste Comte*), ktorá hlásala, že skutočné je len to, čo sa dá overiť zmyslami (napr. vidieť) alebo experimentom ⇒ **realizmus sa snaží objektívne zobrazit' skutočnosť** (prevláda rozum nad citom, objektívnosť nad subjektívnosťou)
- realizmus zobrazuje **bežný život**, snaží sa **analyzovať charakter rôznych ľudských typov** (postavy zo všetkých spoločenských vrstiev), častá je **psychologizácia postáv**, resp. **typizácia** (postava zastupuje celú spoločenskú vrstvu), **vševediaci rozprávači** (detailne opisujúci), časté **používanie irónie a satiry**
- **autori realizmu = kritici spoločnosti**
- hlavné žánre realizmu: **román, novela, poviedka**, t.j. prevláda literárny druh **PRÓZA** (autor má tak väčší priestor pre detailné stvárnenie spoločnosti)
- **NATURALIZMUS**: nadviazal na realizmus (chcel sa ešte viac priblížiť k zobrazovaniu skutočnosti), **človek = súčasť prírody**, zobrazuje **najnižšie vrstvy spoločnosti**, **tematika alkoholizmu, prostitúcie, nezamestnanosti**, využívajú sa **vulgarizmy, argot**

LITERÁRNA MODERNA 1880 – 1920

- **autor modernistických diel bol samotár**, ktorý **mimoriadne citlivo vnímal prítomnosť**, reagoval na ňu, dostával sa do vnútorného konfliktu s krutou realitou, **autori žiadajú slobodu vyjadrenia, formy a témy** (vzniká mnoho literárnych smerov, štýlov a žánrov)

◆ **symbolizmus**

- používanie symbolov, ktoré slúžili na vyjadrenie abstraktného pojmu (*štvorlístok = šťastie, havran = nešťastie, lev = sila*), symboly čerpané z náboženstva, prírody, pocitov, nálad, mytológie
- zvýšená vnímavosť a citlivosť autora (typická je pre nich osamelosť, nepochopenie okolia), únik do sveta imaginácie
- vyjadruje odpor voči morálke buržoázie a malomeštiactva
- hra s asociáciou (režazenie predstáv), evokácia (vyvolávanie predstáv)
- voľný verš (dokážu sa ním vyjadriť duševné stavy autora), t.j. rozklad klasickej básne

□ **impresionizmus**

impresia = dojem, t.j. autori sa snažili zachytiť okamžité dojmy bez rozumového vplyvu (spontánnosť, bezprostrednosť)

UMELECKÉ AVANTGARDY *prvé tri desaťročia 20. storočia*

= z franc. *predvoj*, **súhrnné označenie viacerých umeleckých smerov, ktoré stoja proti tradičným umeleckým smerom** ako napr. realizmus, vznikali postupne **od začiatku 20. storočia**

- **FUTURIZMUS**: vznikol v **Taliansku**, orientoval sa na **zobrazenie budúcnosti**, ktorú definoval rozvoj techniky a civilizácie, **oslava a preceňovanie technického pokroku a vedy**, **zrušená interpunkcia a rým**, **uprednostňovanie sloves** (autori nimi chceli vyjadriť dynamiku, ruch a

tempo doby), využíva sa **onomatopoeje a kakafónia** (neľúbozvučnosť), čím chceli spisovatelia vyjadriť rachot strojov

- **EXPRESIONIZMUS:** vznikol v Nemecku v období zhoršujúcej sa ekonomickej situácie, zobrazoval vnútorné zážitky a predstavy jednotlivca, t.j. dôraz na psychiku postáv, pravdivý obraz skutočnosti, autori majú pesimistický, skeptický postoj, expresionisticky písali najmä spisovatelia, ktorí prežili 1. svet. vojnu (zobrazovali svoje zážitky), v dielach silné kontrasty, odpor voči vojne, často ja-rozprávanie
- **SURREALIZMUS:** vznikol vo Francúzsku v 20-tych rokoch 20. storočia, poézia = prelínanie sna a skutočnosti, prúd obrazov, ktoré vychádzajú z podvedomia, surrealisti sa opierajú o psychoanalýzu Siegmunda Freuda, rakúskeho psychiatra, ktorý tvrdil, že konanie človeka je ovplyvnené jeho podvedomím, snami a libidom (sexuálnym pudom), tzv. šokujúca metafora (spojenie 2 vecí, ktoré zdanlivo nesúvisia), voľný verš, žiadna interpunkcia, tiež využívanie pásma, technika automatického záznamu

NATURIZMUS (lyrizovaná próza) *30-te/40-te roky 20. storočia*

- **krátke epické útvary** (poviedka, novela, rozprávky, mýty)
- **témy:** priateľstvo, láska, detstvo, domov, česť
- **slabá dejová línia, prežívanie udalosti je dôležitejšie ako udalosť samotná**
- **lyrizácia jazyka** (prirovnania, metafory, personifikácie, epitetá, zvolania)
- **postavy** sa striktné delia na **kladné a záporné** (záporné sú aktívnejšie)
- dej sa väčšinou odohráva **v prírode a v horách**
- autor dáva **do ostrého kontrastu dedinu a mesto**
- prevládajú **opisy prírody alebo vnútra postáv, príroda odráža psychický stav postáv**
- **zvieratá** vystupujú ako symbol dobra
- **priateľstvo a láska** ako najvyššie hodnoty
- stiera sa hranica medzi snom a realitou
- **hrdina:** silne individualizovaný, často je rozprávačom (ja-rozprávanie), vyčlenený z dedinského kolektívu
- **neprítomnosť historického času**, t.j. čas v dielach sa meria len v biologickom čase (vekom postavy, striedaním dňa a noci, ročných období)
- **rozdelenie sveta:** TAM HORE (príroda, hory, neskazení ľudia, láska, pokoj) a TAM DOLE (dediny, mestá, závisť)
- **rozprávkovosť:** dobro víťazí nad zlom, občas sa tam nachádza aj nadprirodzená sila (zvieratá, ktoré riešia situáciu), magické čísla

SOCIALISTICKÝ REALIZMUS

- **delenie literatúry:** **oficiálna** (spracúvala tematiku vojny), **neoficiálna, samizdatová, emigračná**
- mnohí autori sa venovali **téme kolektivizácie, mládeži** = SCHEMATIZMUS
- **hrdinom** je pasívny robotník, z ktorého sa stáva uvedomelý bojovník za práva proletariátu
- **typický literárny žáner:** **budovateľský román** = *pozitívni hrdinovia*: robotníci, funkcionári ...
negatívni hrdinovia: intelektuáli, špióni, farári

EXISTENCIONALIZMUS

- **vznikol v Nemecku, ďalej ho rozšírili predovšetkým francúzski filozofi a spisovatelia**
- **hlavné postavy:** opustené, zúfalé, beznádejné, ocitajú sa v hraničnej situácii, hľadajú zmysel života, uvažujú o smrti, majú pocit nepochopenia, spoločnosť je nepriateľom
- **kríza meštianskej spoločnosti a jej dopad na jedinca**
- **venuje sa základným otázkam bytia**
- **dôležitá je sloboda jednotlivca, jednotlivec sa nepodriada tradíciám, konvenciám, pravidlám**

POSTMODERNA

- **smer vznikol v USA, ale ovplyvnil i autorov iných národov, nadväzuje na modernú avantgardnú literatúru, pretrváva dodnes !!!**
- autori používajú **vulgarizmy** a **strieda sa realita s imagináciou**, vyskytujú sa **ustálené symboly** (labyrint, múzeum, zrkadlo, knižnica, maska)
- texty sú písané **pre široký okruh ľudí**, „**palimpsestová technika**“ (nadväznosť textu na iné texty, voľné používanie citácií)
- v dielach **častý výskyt neliterárnych textov** (denník, esej, recepty)